

JOVITA DIKMONIENE

Viļņas Universitāte
jovita.dikmoniene@flf.vu.lt
ORCID 0000-0003-4906-5481

MARIJA KRISTĪNA LOTMANE

Tartu Universitāte
maria.lotman@ut.ee
ORCID 0000-0003-3106-1976

LĪVA BODNIECE

Rīgas Stradiņa universitāte
liva.bodniece@rcmc.lv
ORCID 0000-0002-1438-1807

Antigones un Mēdejas ceļi Baltijas teātrī

Kopsavilkums

Pētījumā salīdzināti trīs antīko traģēdiju – Sofokla “Antigones”, Eurīpida “Mēdejas” un Senekas “Mēdejas” – recepcijas attīstība Baltijā. Rakstā apkopoti rezultāti no vairākiem iepriekš izstrādātiem antīkās traģēdijas recepcijai Latvijā, Lietuvā un Igaunijā veltītiem pētījumiem. Diahroniskā pārskatā apkopotas ziņas par antīko traģēdiju tulkošanas un iestudēšanas vēsturi. Recepcijas attīstības pētījumu papildina tulkoto un iestudēto vēlāku periodu mīta recepcijas tekstu apskats, detalizētāk pievēršoties kultūrtelpā nozīmīgākajiem iestudējumiem un to kritikai. Lai ierobežotu plašo mīta recepcijas tekstu materiālu, padziļinātai analīzei izvēlēti tikai dramaturģijas teksti.

Antīko tekstu recepcijai un mītu interpretācijai Latvijā, Lietuvā un Igaunijā piemīt gan kopīgas, gan atšķirīgas iezīmes. Līdzības nosaka vēsturiskie un sociālpolitiskie notikumi, kas kopīgi visai Baltijai. Savukārt atšķirīgais radies no kultūru un valodu īpatnībām. Antīko traģēdiju un to recepcijas tekstu tulkošanas un iestudēšanas hronoloģija atklāj ideju pārneš un līdzības interpretāciju virzienos, kurus diktē laikmeta gars un aktualitātes.

Antigones mīta recepcijas piemērs demonstrē antīko avotu un recepcijas tekstu saplūšanu, veidojot vienotu mīta izpratni kultūrtelpā. Turklāt šāda recepcijas attīstība īstenojas visās trijās Baltijas valstīs. Mēdejas mīta recepcijas veidošanā noteicošie ir vēlāku laiku teksti. Lai arī recepcijas teksti un to popularitāte teātrī katrā no Baltijas valstīm atšķiras, Mēdejas mīta interpretācijas Baltijas kultūrtelpā kopumā ir līdzīgas.

Raksturvārdi: mīts literatūrā, antīkā traģēdija, antīkās traģēdijas recepcija, tulkojums, iestudējums.

ANTIGONE AND MEDEA IN BALTIC THEATER

Summary

The study compares the development of the reception of three ancient tragedies – Sophocles' *Antigone*, Euripides' *Medea* and Seneca's *Medea* – in the Baltics. The article summarises the results of several previous studies on the reception of ancient tragedy in Latvia, Lithuania, and Estonia. A diachronic study provides an overview of the history of the translation and production of ancient tragedies in the Baltics. The study of the development of reception is complemented by a survey of translated and staged reception texts of the myth from later periods, focusing in greater detail on the most significant productions and their criticism. In order to limit the broad material of later reception texts, only texts of the dramatic genre have been selected for more in-depth analysis.

The reception of ancient texts and the interpretation of myths in Latvia, Lithuania, and Estonia have both common and different features. The similarities are determined by historical and socio-political events shared across all three Baltic states; the differences stem from cultural and linguistic specificities. The chronology of the translation and staging of ancient tragedies and their reception texts reveals the transfer of ideas and the similarities in the directions of interpretation dictated by the zeitgeist and current events.

The example of the reception of Antigone myth demonstrates the convergence of ancient sources and reception texts to form a unified understanding of myth in the cultural space. Moreover, this development of the reception of Antigone myth took place throughout the Baltics. Later texts, in particular, were decisive in shaping the reception of the Medea myth. Although the reception texts and their popularity in the theatre differ among each of the Baltic states, the interpretations of the Medea myth in the Baltic cultural space are largely similar.

Keywords: myth in literature, ancient tragedy, reception of ancient tragedy, translation, performance.

ANTIGONES
UN MĒDEJAS CEĻI
BALTIJAS TEĀTRĪ

ANTIGONE
AND MEDEA
IN BALTIC THEATER

Mīta un literatūras mijiedarbe ir fenomēns, bez kura aplūkošanas neiztiek nedz mitoloģijas, nedz literatūrzinātnes teorētiķi. Par to rakstījuši jau pirmie Rietumeiropas literatūras teorētiķi Aristotelis (*Ἀριστοτέλης*, 384. p. m. ē.–322. p. m. ē.) un Horātijs¹ (*Quintus Horatius Flaccus*, 65. p. m. ē.–8. m. ē.). Antīko mitoloģiju mūsdienās uztver primāri kā literatūru, jo cauri laikmetiem antīkie mīti saglabājušies literārā formā, sākot jau ar Homēra (*Ὅμηρος*, ap 8. gs. p. m. ē.?) un Hēsioda (*Ἡσίοδος*, ap 8. vai 7. gs. p. m. ē.) darbiem, kurus pieņemts uzskatīt par Rietumeiropas literatūras pirmajiem

¹ Rakstā izmantots autora vārda atveidojums pēc klasiskās izrunas, sk. šķīrkli "Horācijs" *Nacionālajā enciklopēdijā* (Bodniece 2023).

asniem, līdz pat jaunākajai modernajai literatūrai. Arī senās materiālās liecības – tēlniecības objektus un vāžu zīmējumus – pētnieki bieži interpretē pēc antīkajā literatūrā aprakstītajiem sižetiem.

Antīkajai traģēdijai modernajā kultūrtelpā piemīt plašs interpretācijas potenciāls, jo teksts var ne tikai īstenoties iestudējumā, bet arī pārkāpt žanru robežas un rast izpausmi citās mākslas formās – mūzikā, vizuālajā mākslā utt.

Tā kā antīkās traģēdijas recepcija modernajā kultūrā ir cieši saistīta ar mīta interpretāciju citu žanru un periodu darbos, arī antīkās traģēdijas recepcijas pētniecībai ir divi virzieni – viens aplūko antīko tekstu tulkojumus un to kritiku, otrs – mīta interpretācijas vēlāku autoru darbos un to iestudējumos teātrī. Kultūrtelpā abi virzieni savijas, veidojot vienotu antīkā mīta recepciju, kā arī konstatējot priekšstatus, attieksmes un vērtējumus.

Šajā pētījumā aplūkots divu sengrieķu traģēdiju – Sofokla (*Σοφοκλῆς*, ap 496. p. m. ē.–406. p. m. ē.) “Antigones” (*Ἀντιγόνη*, ap 442.–441. p. m. ē.) un Eurīpida (*Εὐριπίδης*, ap 480. p. m. ē. – 406. p. m. ē.) “Mēdejas” (*Μήδεια*, 431. p. m. ē.) – interpretācijas ceļš Baltijā, salīdzinot antīkā teksta tulkošanas vēsturi un traģēdiju interpretāciju iestudējumos, kā arī apzinot vēlāku periodu dramatiskos sacerējumus, kuru pamatā ir antīkie avoti. Pētījuma gaitā tika apzinātas arī mīta interpretācijas citos žanros, tomēr apjoma ierobežojuma dēļ izlemts aplūkot tikai iestudēšanai paredzētos tekstus un to uzvedumus.

Salīdzinājums veidots, turpinot pētījumu par antīkās traģēdijas recepciju Baltijā un izmantojot datus, kas apkopoti iepriekšējos pētījumos (Bodniece et al. 2022; Bodniece et al. 2023).

Virspusēji iepazīstoties ar abu traģēdiju saturu, var šķist, ka vienīgais tās vienojošais elements ir fakts, ka lugu galvenās varones ir sievietes. Tomēr, lai gan abi galvenie sieviešu tēli ir ļoti atšķirīgi, traģēdiju idejiskajā vēstījumā atklājas vairākas paralēles. Abu darbu konflikta pamatā ir indivīda iestāšanās par morāles nevis valsts likumiem. Lugu galvenās varones ir noteicējas par situācijas attīstību, uzskatot, ka tas, ko viņas dara, ir taisnīgi. Tomēr šāda rīcība noved ne vien pie pašu sabrukuma, bet arī liek ciest un pat mirt citiem traģēdijas varoņiem. Traģēdiju nobeigumi sākotnēji šķiet pavisam atšķirīgi, tomēr arī tajos ir līdzības, jo katra varone saņem to, kas atbilst viņas raksturam². Antigone izdara pašnāvību, paņemot līdzīgu savu līgavaini un tādējādi atņemot viņu tēvam – valdniekam

² Vairāk sk. Aristoteļa “Poētikas” 15. nodaļu (Aristotelis 2008: 75–77).

Kreontam. Mēdeja, lai arī netiek tieši sodīta un saglabā dzīvību, atkal kļūst par trimdinieci. Turklāt tagad viņa ir ne vairs tikai tēva un brāļa, bet arī Korintas valdnieka ģimenes un savu bērnu slepkava.

Sofokla un Žana Anuija “Antigone”

Baltijas presē atrodamas ziņas par Sofokla “Antigones” iestudējumiem vācu un krievu teātros (sk., piemēram, R. P. P. A. 1888: 3; Pipirs 1888: 2), kā arī par studentu teātra izrādēm sengrieķu valodā (sk., piemēram, d. 1875: 1; R. P. P. A. 1894: 2; Diederichs 1894: 1–2). Tomēr antīkās traģēdijas recepcija nacionālajās kultūrās pa īstam sākās ar tulkojumiem.

Sofokla “Antigone” ir pirmais antīkās traģēdijas tulkojums gan lietuviešu, gan latviešu valodā³. Lietuviešu valodā pirmais tulkojums bija prozā, to 1902. gadā veica Vaclovs Biržiška (*Vaclovas Biržiška*, 1884–1956; Sofoklis 1903) ar pseidonīmu Jurgis Šaulis (*Jurgis Šaulys*). Tulkotājs rosināja traģēdiju iestudēt teātrī, tomēr piedāvājums neguva atsaucību, turklāt kritika presē brīdināja, ka lietuviešu publika nav gatava antīkajai traģēdijai. Līdzīgi novērojumi par pirmajiem antīko traģēdiju tulkojumiem un iestudējumiem 20. gadsimta sākumā bija arī kritiķiem Latvijā un Igaunijā (sk., piemēram, Liiv? 1888: 1; Gielen, Lotman 2021: 214; Grots 1927: 4).

Latviešu valodā pirmo reizi⁴ pilnā apjomā Sofokla “Antigoni” no sengrieķu valodas pārtulkoja klasiskais filologs Augusts Ģiezens (1888–1964) 1920. gadā. Sākotnēji tulkojumu pa daļām publicēja laikrakstā *Brīvā Zeme*, bet vēlāk izdeva grāmatā (Sofokls 1920a). Tulkojums ir pietuvināts avottekstam, pēc iespējas cenšoties atveidot oriģināla pantmēru. Lai gan tam piemīt daudzi agrīno antīkās literatūras latviskojumu trūkumi, kritikas atsauksmes nebija iznīcinošas un tulkojums piedzīvoja divus pārstrādātus un labotus izdevumus (Sofokls 1932; Sofokls 1941).

Latvijas presē parādījās ziņas, ka “Antigoni” varētu iestudēt Nacionālajā teātrī (Valdības Vēstnesis 1919: 3), bet tā vietā 1922. gadā režisora Friča Rodes (1887–1967) vadībā tur uzveda Jāņa Grīna (1890–1966) tulkoto “Kēniņu Edipu”. Izdevuma pirmajā lapā minēts, ka traģēdija tulkota caur starpniekvalodu, nenorādot konkrētu valodu, un ar piebildi, ka tulkojumu pēc grieķu oriģināla redīgējis

³ Pirmais pilna apjoma sengrieķu traģēdijas tulkojums igauņu valodā bija Aishila “Sastītais Prometejs”, to 1908. gadā pārtulkoja Jāns Jegevers (*Jaan Jõgever*, 1860–1924) (Bodniece et al. 2022: 22).

⁴ Teodors Zeiferts (1865–1929) raksta, ka Sofokla “Antigoni” tulkojis arī Kaspars Biezbardis (1806–1886), bet tulkojums nav publicēts (Zeiferts 1930).

Kārlis Straubergs (1890–1962) (Sofokls 1920b). Sofokla “Antigone” Latvijas Nacionālajā teātrī tā arī nekad nav iestudēta.

Ģiezena tulkojumu pirmo reizi ar Ernesta Zelmtata dramatisko kursu studentiem uzveda režisors Kristaps Linde (1881–1948) un izrādīja “Palladium” teātrī Rīgā 1927. gadā. Šajā iestudējumā Kreonta lomā profesionālās teātra gaitas sāka vēlāk izcilais latviešu aktieris Žanis Katlavs (1907–1968). Spriežot pēc recenzijām presē, Linde iestudējumā centies izmantot antīkā teātra izteiksmes līdzekļus. Atsauksmes nav cildinošas. Neitrālākās recenzijas uzsvēra lugas satura ideoloģisko nozīmīgumu un jauno aktieru potenciālu, skarbākās – apšaubīja antīkās traģēdijas aktualitāti un režisora centienus iestudējumu pietuvināt antīkā teātra stilistikai, atzīstot to par garlaicīgu un modernam skatītājam neuztveramu (Tālmane 1927; A. P. 1927; Kārklis 1927).

Pirmo Sofokla “Antigones” tulkojumu igauņu valodā pēc teātra pasūtījuma 1928. gadā veica igauņu dzejniece Marija Undere (*Marie Under*, 1883–1980). Viņa tulkoja no vācu valodas, domājams, no Augusta Bloha (*August Böckh*, 1785–1867) 1843. gada tulkojuma, nevis Frīdriha Helderlīna (*Friedrich Hölderlin*, 1770–1843) 1804. gada versijas. Uzreiz arī sekoja sengrieķu stilistikā ieturēts iestudējums Igaunijas Drāmas studijas teātrī (*Draamastuudio Teater*)⁵, tiesa, bez traģēdijas maskām un ar modernām gaismām, kādas netika izmantotas antīkajā teātrī (Anonymous 1928: 28). Šis tulkojums nav publicēts, bet manuskripts elektroniski pieejams Igaunijas Literatūras muzeja repozitorijā KIVIKE (*Kivike.kirmus.ee*).

Lietuviešu valodā pirmais pilna apjoma Sofokla “Antigones” tulkojums pantmērā publicēts 1939. gadā Sofokla darbu izlasē “Traģēdijas” (*Tragedijos*) (Sofoklis 1939: 205–281). To pēc klasiskā filologa Antana Rukša (*Antanas Rukša*, 1900–1980) pārlūkuma prozā atdzejoja dzejnieks Antans Venclova (*Antanas Venclova*, 1906–1971). Pēc tam visas septiņas Sofokla traģēdijas pārtulkoja klasiskais filologs Antans Dambrausks (*Antanas Dambrauskas*, 1911–1995; Sofoklis 1974). Šis tulkojums, vēlāk pārpublicēts dažādās hrestomātijās, kļuva par galveno Sofokla “Antigones” receptijas tekstu lietuviešu valodā.

Padomju okupācija būtiski izmainīja Baltijas valstu vēstures kursu, ietekmējot visas dzīves jomas. Kultūrā un izglītībā liela nozīme bija padomju ideoloģijas nostiprināšanai un rusifikācijas politikai. Tam pakļāvās arī antīkās literatūras un kultūras receptija.

⁵ Kopš 1937. gada – Igaunijas Drāmas teātris (*Eesti Draamateater*).

Jau drīz pēc okupācijas Baltijas augstskolās slēdza akadēmiskās klasiskās filoloģijas studiju programmas, izdeva jaunas mācību grāmatas, nosakot padomju ideoloģijai atbilstošu antīkās literatūras interpretācijas virzienu, kas nepieļāva atkāpes. Šāda pieeja antīko literatūru atbīdīja kultūrtelpas perifērijā, ierādot tai pasīvu lomu. Lai gan padomju laikos Baltijā tapa atsevišķi antīko traģēdiju iestudējumi, to vidū nebija Sofokla "Antigones".

Sofokla traģēdijas recepciju okupētajā Baltijā turpināja vēlāku laiku teksti, kas iedvesmoti no antīkajiem avotiem. Viens no pazīstamākajiem ir franču dramaturga Žana Anuija (*Jean Anouilh*, 1910–1987) 1944. gadā sarakstītā luga "Antigone" (*Antigone*), kas balstīta Sofokla darbā. Lugu gandrīz vienlaicīgi pārtulkoja visu Baltijas valstu valodās un tā piedzīvoja neskaitāmus iestudējumus. Īpaši populāra Anuija "Antigone" bija amatierteātros. Pētījuma apjoma ierobežojuma dēļ rakstā aplūkoti tikai nozīmīgākie amatierteātru iestudējumi.

Padomju Savienības skatītāji pirmo reizi Anuija "Antigones" uzvedumu redzēja Maskavas Staņislavska drāmas teātra (*Moskovskij dramatičeskij teatr imeni K. S. Stanislavskogo*) iestudējumā. Viesizrādes Rīgā notika 1967. gada vasarā. Teātra kritiķis Gunārs Treimanis (1931–2008) recenzijā atzīmēja, ka šis ir pirmais Anuija "Antigones" iestudējums Padomju savienībā (Treimanis 1967: 147).

Pirmo tulkojumu igauņu valodā pēc Igaunijas PSR Jaunatnes teātra (*Noorsooteater*) pasūtījuma veica Oskars Kuningass (*Oskar Kuningas*, 1911–1997) 1967. gadā. Tulkojumu ar lieliem panākumiem iestudēja pazīstamais režisors Miks Mikivers (*Mikk Mikiver*, 1937–2006), ar šo izrādi Igaunijas jaunatnes teātris 1973. gadā viesojās Rīgā. Tulkotājs Kuningass, attālinoties no oriģināla politiskā zemteksta – nacistiskās Vācijas okupācija Francijā –, centrā izvirzījis varas un indivīda sadursmi, kurā nolasāmas atsauces uz okupētās Igaunijas politisko situāciju. Antigone ir nepadošanās un nesadarbošanās simbols, ar kuru identificēties jaunajai dumpīgajai 60. gadu paaudzei (Epner 1996).

Lugu Igaunijā vēl divas reizes iestudēja režisors Lembits Petersons (*Lembit Peterson*, dz. 1953). Pirmo reizi 1982. gadā Vīlandes "Ugala" teātrī (*Viljandi Draamateater Ugala*) un jau pēc Igaunijas neatkarības atjaunošanas 1998. gadā studijas teātrī "Theatrum". Abos iestudējumos piedalījās jaunie aktieri, kuri tikko beiguši studijas.

Gandrīz vienlaikus ar tulkojumu igauņu valodā Anuija "Antigoni" latviski pārtulkoja Milda Grīnfelde (1909–2000). Tulkojums nav

publicēts, taču šobrīd tas pieejams elektroniskā teātra žurnāla *Kroders.lv* mājaslapā (Anuijs 1968). Pirmo reizi šo tulkojumu iestudēja amatiereteātra kolektīvs A. Alunāna Jelgavas Tautas teātrī 1968. gadā (Alekse 1968: 4). Profesionālā teātrī to pirmo reizi uzveda režisors Viktors Zvaigzne (1927–1983) 1969. gadā Liepājā ar Helgu Dancbergu (1941–2019) galvenajā lomā. Mūziku izrādei rakstīja Imants Kalniņš (dz. 1941). Par šo lomu Dancberga Liepājas teātra sezonas noslēgumā jauno aktieru konkursā ieguva balvu – ceļazīmi uz ārzemēm (Rasa 1969: 3).

Kā vēlāk rakstīja teātra kritiķe Silvija Geikina (dz. 1939) “[..] Antigone pamatoti tiek uzskatīta par robežlīniju Helgas Dancbergas daiļradē, pēc kuras par aktrisi sāka rakstīt kā par savdabīgu mākslinieci ar spilgtu individualitāti. Antigone atklāja arī Helgas Dancbergas talanta traģisko šķautni.” (Geikina 1978: 8) Anda Burtniece (1931–2023) atzīst, ka šis iestudējums ir izteismīgākais intelektuālā teātra paraugs Latvijā, izrādes lielāko daļu Antigone nosēž uz soliņa, tikai paretam atļaujoties kādu žestu (Burtniece 1970: 102).

Anuija “Antigone” turpināja ceļu latviešu amatiereteātros. Ar panākumiem to iestudēja režisori Aina Matīsa (dz. 1938) un Arnolds Liniņš (1930–1998) Republikāniskā izglītības, augstskolu un zinātnisko iestāžu darbinieku kultūras nama (sarunvalodā saukts par Skolotāju namu) drāmas studijā. Iestudējums Republikas dramatisko kolektīvu skatē 1969. gadā ieguva 1. vietu (Mētra 1969: 3). Abu režisoru tandēms pie lugas vēlreiz atgriezās 1973. gadā, iestudējot mācību izrādi Dailes teātra V studijas audzēkņiem (Saulīte 1975: 8).

Paralēli lugas recepcijai Padomju Latvijā Anuija darbs piesaistīja arī Latvijas trimdas sabiedrības uzmanību. Lugu pārtulkoja uz Austrāliju emigrējušie trimdas latvieši. Pirmais tulkojums tapa 1964. gadā Austrālijas latviešu 3. jaunatnes dienām, to tulkoja un uzveda jauniešu teātra kolektīvs (L. K. 1964: 11). Tulkojuma rediģēšanai piesaistīja literātu, Rīgas franču liceja absolventu un vēlāk latviešu diplomātu Emīlu Dēliņu (1921–2004). Viņš pats otrreiz ķērās pie lugas tulkojuma 1972. gadā. Šo tulkojuma versiju iestudēja divi latviešu trimdas teātri Austrālijā – Sidnejas latviešu teātris 1972. gadā (Zariņš 1990: 38) un Brisbenas latviešu teātris 1976. gadā (Krejšmane 1976: 8). Brisbenas iestudējuma muzikālo noformējumu veidoja Imanta Kalniņa 4. simfonijas aranžija, tam bija lieli panākumi un plašas atsauksmes trimdas presē. Diemžēl līdz šim nav izdevies iepazīties ar Dēliņa tulkojumu, uziets tikai neliels lugas fragmenta publicējums trimdas presē (Dēliņš 1972: 12).

Anuija “Antigones” pirmo iestudējumu Lietuvā 1972. gadā sāka veidot režisors Jons Jurašs (*Jonas Jurašas*, dz. 1936) Kauņas Drāmas teātrī (*Kauno dramatos teatras*) Lietuvas okupācijas trīsdemitgades piemiņai. Darbu pie izrādes apturēja okupācijas varasiestādes, saskatot lugas sižetā paralēles ar aizliegumu apglabāt lietuviešu mežabrāļus. Pēc tam kad Kauņā, protestējot pret padomju okupāciju, paš aizdedzinājās lietuviešu vidusskolnieks Roms Kalanta (*Romas Kalanta*, 1953–1972) un tam sekojošajiem protestiem, režisors Jurašs bija spiests emigrēt uz ASV (Sluckaitė 1994: 35).

Pirmais iestudējums ar Antana Gudeļa (*Antanas Gudelis*, dz. 1941) tulkojumu tapa 1978. gadā Irenas Bučienes (*Irena Bučienė*, 1940–2001) režijā Lietuvas Nacionālajā Drāmas teātrī (*Lietuvos nacionalinis dramatos teatras*, LNDT)⁶ Viļņā. Šī interpretācija tiecās atkāpties no antīkās pasaules noskaņām, tuvinot sižetu modernu cilvēku problēmām. Iestudējums reflektēja par cilvēciības problemātiku visplašākajā nozīmē, aplūkojot morāles vērtības, savstarpējās attiecības un sabiedrisko stāvokli, kā arī indivīda iespējas realizēt savas idejas, pretošanos meliem un vardarbībai, kā arī cilvēka cieņas jautājumus. Šāds skatījums padomju realitātē bija novatorisks (Aleksaitė 2006: 57). Izrāde guva panākumus ne tikai veiksmīgās režijas dēļ, bet arī galvenās lomas atveidotājas jaunās aktrises Egles Gabrenaites (*Egle Gabrėnaite*, dz. 1950) spēcīgā tēlojuma dēļ.

Pēc tam Kauņas Drāmas teātrī lugu iestudēja režisors Jons Vaitkus (*Jonas Vaitkus*, dz. 1944) 1986. gadā. Viņš vēlreiz atjaunoja šo iestudējumu ar citiem aktieriem 1989. gadā LNDT. Uzvedumā piedalījās pirmie desmit Vaitkus kursa studenti, kas nesen pabeiguši studijas Lietuvas Valsts konservatorijā⁷, tāpēc iestudējuma pirmā versija bija drīzāk mācību procesa turpinājums. Šo “Antigones” interpretāciju teātra kritiķi raksturoja kā atmiņā paliekošu avangarda izrādi ar spēcīgu enerģiju (Šabasevičienė 2007: 94–95).

Pēc Baltijas valstu neatkarības atjaunošanas līdzās dažādām interpretācijām un adaptācijām, kas balstītas gan Sofokla, gan Anuija, gan citu autoru darbos, režisori atgriezās arī pie Sofokla traģēdijas iestudēšanas. Tā 1998. gadā režisors Rimants Venckus (*Rimantas Venckus*, dz. 1949) ar Viļņas universitātes studentu teātri “Minimum” pirmo reizi iestudēja Sofokla “Antigoni”. Aktrise Birute Mar (*Birutė Mar (Marcinkevičiūtė)*, dz. 1969) 2003. gadā LNDT izveidoja monoizrādi, kurā viņa viena atveido visas Sofoklas traģēdijas lomas.

⁶ Teātra nosaukums kopš 1998. gada.

⁷ Kopš 2004. gada – Lietuvas Mūzikas un teātra akadēmija (LMTA).

Latvijā Sofokla “Antigoni” 2013. gadā Dailes teātra kamerzālē iestudēja režisors Mihails Gruzdovs (1953–2023), interpretējot saīsinātu Ģiezena tulkojumu. Pats režisors šo iestudējumu dēvēja par rituālu vienā daļā (Labrīt, Latvija! 2013). Kritiķu reakcijas bija atšķirīgas, jo īpaši vērtējot režisora novatoriskos paņēmienus. Piemēram, Sidnejas latviešu teātra aktrise un kritiķe Anita Apele (dz. 1935) recenzijā uzteic vīriešu lomu tēlotājus, bet sieviešu lomu interpretācijas vērtē kritiski, norādot, ka Antigones lomas atveidotāja Ilze Ķuzule-Skrastiņa (dz. 1985) netiek galā ar teksta deklamāciju (Apele 2013). Savukārt, teātra kritiķe Henrieta Verhaustinska (dz. 1973) uzsver, ka tieši Ķuzulei-Skrastiņai vislabāk izdevies īstenot režisora iecerēto antīkā teātra melodeklamāciju (Verhaustinska 2013).

Pats jaunākais Sofokla “Antigones” tulkojums un arī iestudējums tapis Igaunijā. Pirmo reizi tulkojumu igauņu valodā no sengrieķu valodas sagatavojusi klasiskās filoloģijas emeritētā profesore un antīkās drāmas pētniece Anne Lille (*Anne Lill*, dz. 1946). Režisora Prīta Strandberga (*Priit Strandberg*, dz. 1989) iestudējuma pirmizrāde notika 2024. gada 27. aprīlī Tartu Vanemuines Teātrī (*Teater Vanemuine*).

Pēc Baltijas valstu neatkarības atjaunošanas turpinājās arī Anuija “Antigones” recepcija. Līdzās vairākiem amatierteātru uzvedumiem Anuija lugu Latvijas Nacionālā teātra aktieru zālē ar Maiju Doveiku (dz. 1980) galvenajā lomā 2015. gadā iestudēja režisors Elmārs Senkovs (dz. 1984). Tam bija lieli panākumi, kurus vainagoja Spēlmaņu nakts 2014/2015 GRAND PRIX un balvas vairākās citās nominācijās.

Jaunākais Anuija “Antigones” iestudējums tapis Lietuvā, to veidoja latviešu režisore Māra Ķimele (dz. 1943) ar Klaipēdas drāmas teātra (*Klaipėdos dramos teatras*) aktieriem 2019. gadā. Tas ir politisks šaržs par diktatoru Kreontu un divām Antigonēm, kuras uzdrošinājušās viņam oponent. Iestudējuma centrālā ideja ir tirāniskā spēka un galējā ļaunuma atklāsmē un tās kardināls nosodījums. Izrādē tiek demonstratīvi sagrauta no iepriekšējā lugas iestudējuma 1978. gadā saglabātā kolonna, simboliski attēlojot varoņu pretestību tradicionālajām vērtībām.

Līdzās Sofokla un Anuija lugu iestudējumiem Baltijā veidoti neskaitāmi no šiem avotiem iedvesmoti dažādus žanrus apvienojoši uzvedumi – mūzikli, raidlugas, improvizācijas utt. Sofokla “Antigones” recepciju Baltijā raksturo arī 20. un 21. gs. mijā veidotie uzvedumi, kuros vienā izrādē sapludinātas vairākas antīkās

tragēdijas. Kā piemēru no Latvijas var minēt režisora Kārļa Auškāpa (1947–2017) iestudējumu “Oidips un Antigone” Dailes teātrī 1995. gadā. Tajā trīs cēlienos iedzīvināts t. s. Sofokla Tēbu cikls – “Valdnieks Oidips” (*Οἰδῖππος τύραννος*, ap 429. p. m. ē.), “Oidips Kolonā” (*Οἰδῖππος ἐπὶ Κολωνῶ*, 406. p. m. ē.) un “Antigone”.

Igaunijā Vanemuines teātrī Mati Unts (*Mati Unt*, 1944–2005) 2003. gadā radīja kompilāciju “Brālis Antigone, māte Oidips” (*Vend Antigone, Ema Oidipus*). Tragēdijs pirmais cēliens veidots no Eurīpīda “Bakhtēm” (*Βάκχαι*, ap 406. p. m. ē.), otrais no Sofokla “Valdnieka Oidipa”, bet trešais no trim antīkajām tragēdijām: Eurīpīda “Feniķietēm” (*Φοίνισσαι*, ap 409. p. m. ē.), Sofokla “Oidipa Kolonā” un Sofokla “Antigones”. Turklāt Unts apgalvoja, ka uzvedumā izmantojis arī Aishila tragēdiju “Septiņi pret Tēbām” (*Ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας*, 467. p. m. ē.) un Aristofana komēdiju “Vardes” (*Βάρτραχοι*, 405. p. m. ē.) (Unt 2006: 95).

Visjaunākā ir lietuviešu režisora Gintara Varna (*Gintaras Varnas*, dz. 1961) 2016. gadā iestudētā kompilācija ar nosaukumu “Edipa mīts” LNDT. Pirmo daļu veido Sofokla tragēdija “Valdnieks Oidips”, otro – Eurīpīda “Feniķietes” un Aishila “Septiņi pret Tēbām”, trešo – Sofokla “Antigone”. Ideja šādi apvienot antīkās tragēdijas ar nosaukumu “Oidipa pilsēta” (*Ōdipus Stadt*) 2014. gadā radās vācu dramaturgam Johanam fon Difelam (*John von Duffel*, dz. 1966). Lietuviešu režisors Varns šo sakopojumu dekonstruēja, barokāli pārveidojot un pēc saviem ieskatiem Difela radīto lugas ietvaru piepildot ar antīko tragēdiju daļām.

Eurīpīda, Senekas un citas “Mēdejas”

Arī Mēdejas mīta recepciju Baltijā veido antīkās tragēdijas tulkojumi, no antīkā teksta iedvesmotu vēlāku periodu literāru darbu tulkojumi, teātra iestudējumi, kā arī interpretācijas citos žanros. Tomēr Mēdejas mīta recepcija Baltijas kultūrtelpā atšķiras no Antigones mīta recepcijas piemēra, jo Mēdejas mīta recepcijas avoti nevis savijas vienam otru papildinošā struktūrā, bet sadalās divos virzienos. Viens ir antīko tekstu tulkojumi un to kritika, otrs – mīta interpretācijas vēlāku autoru darbos un to iestudējumos teātrī. Salīdzinājumā ar Antigones mīta recepciju, Mēdejas mīta recepcijas hronoloģija ir īsāka, jo pirmie antīko tekstu tulkojumi Baltijā publicēti tikai pēc padomju okupācijas.

Mēdejas tēls literatūras vēsturē pazīstams no vairākiem avotiem. Mīts stāsta par Kolhīdas valdnieka meitu Mēdeju, kas nogalināja savus radniekus un nodeva dzimteni, lai dotos līdz

varonim Jāsonam uz Grieķiju. Pēc ilgiem klejojumiem un konfliktiem ar vietējām varām viņi apmetās Korintā. Tomēr arī tur drīz sākās nepatīkšanas, jo Jāsons izlēma šķirties no Mēdejas, lai precētu vietējā valdnieka Kreonta meitu Kreūsu.

Antīkajos avotos rodamas liecības par vairākām tragēdijām, piemēram, Sofokla "Mēdeju" un Ovidija (*Publius Ovidius Naso*, 43. p. m. ē.–17./18. m. ē.) "Mēdeju", tomēr līdz mūsu dienām saglabājušās divas – sengrieķu valodā sarakstītā Eurīpida "Mēdeja" un latīņu valodā sacerētā romiešu autora Senekas (*Lucius Annaeus Seneca*, ap 4. p. m. ē.–65. m. ē.) "Mēdeja". Baltijā šos darbus tulkojuši klasiskās filoloģijas speciālisti, bet pagaidām neviens tulkojums nav iestudēts profesionālā teātrī kādā no Baltijas valstīm.

Pirmie Eurīpida un Senekas tragēdiju fragmentu tulkojumi latviešu valodā publicēti tūlīt pēc padomju okupācijas izdotajā "Antīkās literatūras antoloģijā" (Egle, Upits 1951–1952). Eurīpida "Mēdeju" tulkoja "Antigones" tulkotājs Ģiezens, bet Senekas fragmentus – jaunākās paaudzes klasiskais filologs Henriks Novackis (1915–1973). Viņš atdzejojis arī antoloģijā iekļauto "Mēdejas vēstuli Jāsonam" no Ovidija elēģiju krājuma "Varones" (*Heroides/Epistulae Heroidum*, ap 5. p. m. ē.).

Eurīpida tragēdijas pilna apjoma tulkojums pirmo reizi publicēts 1975. gadā izdotajā sengrieķu tragēdiju izlasē (Feldhūns 1975) kopā ar Ģiezena tulkoto Sofokla "Antigoni". Gan pantmēra, gan izteiksmes atveides līdzības abu tragēdiju tulkojumos atklāj Ģiezena atdzejotāja rokrakstu. Vēlāk tulkojums pārpublicēts Eurīpida tragēdiju izlases izdevumā "Tragēdijas" (Eiripīds 1984).

Novacka tulkotā Senekas "Mēdeja" antoloģijā sniegta gandrīz pilnā apjomā, iztrūkstot garākiem fragmentiem, kuros atklājas varoņu pārdzīvojumu attīstība un emocijas, kas tieši nevirza tragēdijas darbību. Novackis ar mainīgiem panākumiem centies atveidot oriģināla pantmēru, sekojot Ģiezena tulkojumu paraugiem.

Pilnā apjomā Senekas "Mēdeju" pārtulkoja Ābrams Feldhūns (1915–2009) un kopā ar citu Senekas tragēdiju tulkojumiem, kā arī plašiem komentāriem publicēja izlasē "Tragēdijas" (Seneka 1989). Šī izdevuma komentāri veidoti līdzīgi kā abās Feldhūna iepriekš sastādītajās sengrieķu tragēdiju izlasēs. Komentāru sākumā īsi izklāstīts mitoloģiskais sižets, kas novedis pie tragēdijā risinātajiem notikumiem, pēc tam skaidroti tragēdijas tēli, reālijas un mākslinieciskā izteiksme.

Igauņu valodā Eurīpida "Mēdeja" pagaidām nav tulkota, bet lietuviski to pilnā apjomā 1960. gadā pārtulkoja un publicēja klasiskais

filologs Benedikts Kazlauskas (*Benediktas Kazlauskas*, 1909–1995) (Euripidas 1960). Vēlāk tulkojums pilnā apjomā pārpublicēts sengrieķu traģēdiju izlasē (Zabulis 1988), tulkojuma fragmenti iekļauti dažādās hrestomātijās.

Senekas “Mēdeju” lietuviešu valodā 2021. gadā pārtulkoja Daļa Dilīte (*Dalia Dilytė*, dz. 1944) un publicēja krājumā “Tragedijos” (Senekas 2021) kopā ar visu pārējo Senekas traģēdiju tulkojumiem. Viņas tulkojums ir māksliniecisks, tomēr tuvs avottekstam, atveidoti arī oriģināla pantmēri. Dilīte izmanto nepierastus, lietuviešu valodā reti lietotus vārdus, kas piešķir tulkojumam senatnīgu noskaņu.

Igauņu valodā Senekas traģēdiju romiešu literatūras antoloģijai (Seneca 2009) pārtulkoja klasiskā filoloģe Janika Pella (*Janika Päll*, dz. 1965) 2009. gadā. Tulkošanas pieeja un pantmēra atveide seko tradīcijai, kas nostiprinājusies antīkās literatūras tulkojumos igauņu valodā.

Tā kā neviens no aplūkotajiem klasisko filologu tulkojumiem profesionālā teātrī līdz šim nav iestudēts, Mēdejas mīta recepcija Baltijas teātros īstenojās nevis caur antīkās traģēdijas tekstiem, bet gan vēlāku laiku dramaturģiju, kas iedvesmojusies no antīkajiem avotiem. Mēdejas tēla ceļš igauņu teātrī sākās ar austriešu dramaturga un dzejnieka Franca Grilparcera (*Franz Grillparzer*, 1791–1872) adaptāciju no triloģijas “Zelta aunāda” (*Das goldene Vlies*, 1818–1820), kuru 1930. gadā pēc teātra pasūtījuma no vācu valodas tulkoja Sofokla “Antigones” pirmā tulkotāja, dzejniece Undere. Grilparcera darbs nav tulkots ne latviski, ne lietuviski.

Latvijas un Lietuvas teātros Mēdejas mīts ienāca ar Anuija 1946. gadā sarakstīto lugu “Mēdeja” (*Médée*). Lai arī šis Anuija darbs nav tik populārs kā “Antigone”, tas Latvijas un Lietuvas režisoru interesi saistījis pat vairākkārt. Lietuviski lugu 1974. gadā pārtulkoja Donata Linčiuvienē (*Donata Linčiuvienė*, 1938–2024) un to Valsts Jaunatnes teātrī (*Valstybinis jaunimo teatras*) Viļņā iestudēja režisore Daļa Tamulevičiūte (*Dalia Tamulevičiūtė*, 1940–2006). Vēlāk tulkojumu publicēja franču dramaturģijas izlasē (Anouilh 1988). Pēc neatkarības atgūšanas 2022. gadā Anuija lugā balstītu versiju “Mēdeja svešzemniece” (*Medeja chuzhestranka / Medėja svetimšalė*) Viļņas vecajā teātrī (*Vilniaus senasis teatras*)⁸ krievu valodā iestudēja bulgāru režisore Diāna Dobreva (*Diāna Dobreva*, dz. 1971). Lietuvā to uzveduši arī vairāki amatierteātri.

⁸ Teātra nosaukums kopš 2022. gada, iepriekš – Lietuvas krievu drāmas teātris (*Lietuvos rusų dramos teatras*).

Latviski Anuija "Mēdeju" gandrīz vienlaikus ar lietuviešu tulkojumu 1975. gadā pārtulkoja Ieva Lase (1916–2002). Tulkojums nav publicēts, taču šobrīd pieejams elektroniskā teātra žurnāla *Kroders.lv* mājaslapā (Anuijs 1975). Valmieras Drāmas teātrī to iestudēja režisore Ķimele. Viņa izveidoja savam laikam inovatīvu kamerizrādi, kurā skatītāji atradās pavisam tuvu aktieriem un uzvedums nenotika teātrī, bet Valmieras koncertzālē, kas iekārtota bijušajā baznīcā (Ganeļina 1975: 2). Aktieru tuvums un skatītāju izvietojums visapkārt spēles laukumam it kā iesaistīja skatītājus lugas darbībā, pastiprinot līdzpārdzīvojumu. Teātra kritiķis Andris Bergmanis (1945–2009) recenzijā atzīmē, ka lugas vēstījuma interpretācijā netika uzspiesta viena no daudzajām iespējamībām, bet tās tika piedāvātas, ļaujot skatītājiem līdzdarboties stāstā un nonākt pie individuālām atziņām. (Bergmanis 1975: 4)

Igaunu valodā Anuija "Mēdeja" nav tulkota. Mīta recepcijai igauņu kultūrā nozīmīgs režisora Tīta Palu (*Tiit Palu*, dz. 1970) iestudējums, kas tapa 2015. gadā Vanemuines teātrī. Režisors pats veidoja dramaturģisko materiālu igauņu valodā, izmantojot modernus Eurīpida tulkojumus vācu (*Johann Hartung*) un angļu (*Cecelia Luschnig*) valodā, pielagojot materiālu savai vīzijai. Atsaucei uz Mēdejas dzimteni Kolhīdu iestudējumā izmantots gruzīnu komponista Gija Kančeli (*Gia Qantscheli*, 1935–2019) skaņdarbs "Bezjēdzīgais karš" (*Amao Omi*, 2005).

Aplūkojot "Mēdejas" mīta recepciju Baltijā, jāpiemin arī iestudējumi krievu valodā. Viļņā 1994. gadā to iestudēja Lins Marijus Zaikauskis (*Linas Marijus Zaikauskas*, dz. 1962) Viļņas vecajā teātrī. Latvijā – 2016. gadā Vladislavs Nastavševs (dz. 1978) Mihaila Čehova Rīgas Krievu teātrī ar Jaunā Rīgas teātra aktrisi Gunu Zariņu (dz. 1972) Mēdejas lomā. Abi iestudējumi guva plašu rezonansi un kritiķu atzinību.

Nobeigums

Antīko tekstu recepcijai Latvijā, Lietuvā un Igaunijā ir daudz kopīga, bet saskatāmas arī atšķirības. Kopīgo lielākoties nosaka vēsturiskie un sociālpolitiskie notikumi, kas raksturīgi visai Baltijai. Savukārt atšķirīgo iezīmē kultūru un valodu īpatnības. Antigones un Mēdejas mītu recepcijas tekstu tulkošanas un iestudēšanas hronoloģija atklāj ideju pārnesei un līdzības interpretāciju virzienos, kuros atspoguļojas laikmeta gars un aktualitātes. Nereti arī tulkojumu un iestudējumu recenzijās visu trīs Baltijas valstu kritiķi izsaka līdzīgus vērtējumus par vienu vai otru interpretāciju.

Antīkās traģēdijas recepcija ir daļa no antīkās literatūras un kultūras recepcijas nacionālajā kultūrā, īstenojoties gan literatūrā, gan teātra mākslā. Traģēdijas tulkojuma mērķi diktē nolūks, kādam to tulko – lasīšanai vai iestudēšanai. Tādēļ antīkās traģēdijas tekstu recepcijas pētniecība nacionālajā kultūrā nevar aprobežoties tikai ar tulkojumu aplūkošanu. Traģēdijas žanra specifika paredz vairākus recepcijas virzienus, kas sniedzas ārpus literatūras nozarēm.

Mūsdienu publikas spēju reflektēt par antīko tekstu negatīvi ietekmējusi padomju laiku humanitārās izglītības attieksme pret antīko kultūrmantojumu. Tomēr no otras puses mūsdienu teātrī idejas virzītājs bieži vairs nav dramaturgs, bet gan režisors vai radošā grupa, un dramaturģiskais materiāls kalpo izrādes veidotāju individuālā skatījuma un ideju atklāšanai. Tādējādi pat lugas, kas tieši balstītas antīkās traģēdijas materiālā, iestudējumos tiek vēl vairāk pārveidotas, pielāgojot izrādes veidotāju mērķim.

Sofokla "Antigoni" uzveda Baltijas valstu neatkarības periodā, Anuija luga bija populāra okupācijas laikā un abas kopā veidoja nepārtrauktu Antigones mīta recepciju kultūrtelpā. Ārpus šī apskata palikušais apzinātais materiāls – neskaitāmie amatierteātru iestudējumi, kā arī profesionālo teātru interpretācijas citos žanros (dejā, mūziklos, radiolugās) – apliecina nepārejošu Antigones mīta aktualitāti Baltijas kultūrtelpā.

Antigones mīta recepcija visās Baltijas valstīs norisinājās pēc līdzīga scenārija, arī tulkojumu un iestudējumu hronoloģijā nav lielu atšķirību. Tomēr jāatzīmē fakts, ka 20. gs. pirmajā pusē, kad Baltijā aizsākās antīko traģēdiju tulkošana nacionālajās valodās, Sofokla "Antigones" tulkojums igauņu valodā tapa, izmantojot starpniekvalodu. Pirmais tulkojums no sengrieķu valodas parādījās tikai 21. gadsimtā.

Anuija lugas uzvedumi padomju okupācijas laikā tiecās pēc jaunu ceļu un izteiksmes veidu meklējumiem teātrī, tāpēc šiem iestudējumiem raksturīgas novatoriskas pieejas un oriģināli risinājumi. Lugas popularitāti noteikti veicināja arī fakts, ka caur tās universālo vēstījumu padomju okupācijas apstākļos varēja paust kritiku okupācijas varas postošajai ietekmei uz indivīdu. Savukārt pēc neatkarības atjaunošanas veidotie iestudējumi varas un indivīda sadursmes tēmas skatījumā atklāj sava laika aktualitātes.

Mēdejas recepcija Baltijas kultūrtelpā veidojās citādāk. Pirmkārt, tāpēc ka antīko avottekstu tulkojumi tapa tikai pēc padomju okupācijas vai pat tikai pēc Baltijas valstu neatkarības atjaunošanas. Otrkārt, katrā no Baltijas valstīm aktuāli bija citi vēlāku periodu

recepcijas teksti, bet tieši recepcijas tekstiem bija liela nozīme mīta interpretācijā teātrī, jo pagaidām ne Euripīda, ne Senekas traģēdiju tulkojumi nacionālajās valodās nav iestudēti nevienā profesionālajā teātrī Baltijā.

Antigones mīta recepcijas piemērs demonstrē, kā antīko avotu un recepcijas tekstu interpretācija saplūst, veidojot vienotu mīta izpratni kultūrtelpā. Turklāt šāda recepcijas attīstība īstenojās visā Baltijā. Savukārt Mēdejas mīta recepcijas veidošanā noteicošie bija vēlāku laiku teksti. Lai arī recepcijas teksti un to popularitāte teātrī katrā no Baltijas valstīm atšķiras, Mēdejas mīta interpretācijas Baltijas kultūrtelpā ir līdzīgas.

“Antigone” ir jaunu cilvēku vērtību, robežu un sevis apzināšanās traģēdija, tāpēc īpaši populāra jauno aktieru un amatierteātru vidū. “Mēdejā” savijas, dzimtenes, varas, vīrieša un sievietes attiecību un atriebības tēmas. Katra no tām dažādās interpretācijās var tik izcelta kā dominējošā, kurai pakārtojas pārējās. Interpretācijas iespēju dažādību uzskatāmi demonstrē ļoti atšķirīgie Mēdejas mītā balstītie iestudējumi Baltijas teātros.

Literatūra

- Aleksaitė, Irena (2006). Valstybinis akademinis dramos teatras. *Lietuvos teatro istorija. Trečioji knyga 1970–1980*. Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, p. 12–87.
- Alekse, Inta (1968). Uz tautas teātra skatuves Antigone. *Darba Uzvara* (Jelgava), 62, 4.lpp.
- Anonymous (1928). Sophokles, Antigone. *IX ūldlailupeoagsed vabaōhuetendused*. Tallinn: s. ed., 5, lk. 28–46.
- Anouilh, J. (1988). Mēdēja. *XX a. prancūzu dramos*. Vertē D. Linčiuvienē. Vilnius: Vaga, p. 38–126.
- Anuijs, Žans (1968). *Antigone*. Tulkojusi M. Grīnfelde (manuskripts). Pieejams: https://www.kroders.lv/uploads/story/pdf_24.pdf [sk. 10.02.2024.]
- Anuijs, Žans (1975). *Mēdēja*. Tulkojusi I. Lase. (manuskripts). Pieejams: https://www.kroders.lv/uploads/story/pdf_22.pdf [sk. 10.02.2024.]
- A. P. (1927). Māksla. Latvju dramatiskie kursi. *Brīvā Tēvija*, 184, 3. lpp.
- Apele, Anita (2013). Sofokla Antigone Dailes teātrī mocekļa nāvē iet dievu svētīta. *Laikraksts Latvietis*, 261. Pieejams: <https://www.laikraksts.com/raksti/3538> [sk. 15.09.2022.]
- Aristotelis (2008). *Poētika*. Tulkojis A. Ģiezens. O. Lāma un I. Ķemeris redakcijā. Rīga: J. Rozes apgāds.
- Bergmanis, Andris (1975). Skatītāja septiņas tēzes par “Mēdejas” izrādi. *Padomju Jaunatne*, 79, 4. lpp.
- Bodniece, Līva (2023). Horācijs. *Nacionālā enciklopēdija*. Pieejams: <https://enciklopedija.lv/skirklis/25500-Horācijs> [sk. 01.10.2024.]
- Bodniece, Līva; Dikmonienē, Jovita; Lotman, Maria-Kristiina (2022). Reception of Sophocles' Antigone in the Baltic States. *Literatūra*, 4 (64), pp. 20–42.

- Bodniece, Līva; Dikmonienē, Jovita; Lotman, Maria-Kristiina (2023). Ksenofoobsed hoiakud Euripidese Medeias ja nende vahendamine Baltimaade Medeia-retseptsioonis (Transl. Lotman, Maria-Kristiina). *Acta Semiotica Estica*, XX, lt. 10–45.
- Burtņiece, Anda (1970). Helgas Dancbergas trīs lomas. *Teātris un dzīve*, 14. Rīga: Liesma, 97.–106. lpp.
- d. (1875). Die Mufführung der “Antigone” auf dem Mitauer Schulest. *Rigasche Zeitung*, 138, 1. lpp.
- Dēliņš, Emīls (1972). Tīrā, vienkārša traģēdija. *Austrālijas Latvietis*, 1128, 12. lpp.
- Diederichs, Heinrichs (1894). Die Aufführung der “Antigone” durch die Schüler des Stadtgymnasiums. *Zeitung für Stadt und Land*, 90, s. 1–2.
- Egle, Rūdolfs; Upīts, Andrejs (1951–1952). *Antīkās literatūras antoloģija*. 2 sēj. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība.
- Eiripīds (1984). *Traģēdijas*. Tulkojuši Ā. Feldhūns, A. Ģiezens. Rīga: Liesma.
- Epner, Luule (1996). Kahe Libahundi vahel ehk Antigone ja Hamlet. *Nūpli V (XIII) kevadkool. Traditsioon ja pluralism II. Kirjanduslugu*. Pieejams: <https://www.kirmus.ee/nypli/luule-epner/> [sk. 08.08.2022.]
- Euripidas (1960). *Medēja*. Vertē B. Kazlauskas. Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leid.
- Feldhūns, Ābrams (sast.) (1975). *Sengrieķu traģēdijas*. Rīga: Liesma.
- Ganeļina, I. (1975). Izrāde jūras krastā. *Liesma* (Valmiera), 178, 2. lpp.
- Gielen, Katiliina; Lotman, Maria-Kristiina (2021). On Performativity and Perception in Early Estonian-Language Theatre Translation. *Methis. Studia humaniora Estonica*, 22 (27/28), pp. 198–222.
- Geikina, Silvija (1978). Helga Dancberga, *Liesma*, 7, 8. lpp.
- Grots, Jānis (1927). Māksla. Sofokla “Antigone” darba tautas rītā. *Sociāldemokrāts*, 111, 4. lpp.
- Kārklīņš, Jānis (1927). Antigona nemoztas... *Jaunākās Ziņas*, 108, 7. lpp.
- Kivike.kirmus.ee – Igaunijas Literatūras muzeja elektroniskais repozitorijs. Pieejams: https://kivike.kirmus.ee/index.php?dok_id=1&module=2&op= [sk. 20.06.2024.]
- Kreišmane, Ella (1976). Kultūras spoguļi. *Austrālijas Latvietis*, 1353, 8. lpp.
- Labrīt, Latvija! (2013). *Latvijas Sabiedriskie Mediji*. Dailes teātrī Sofokla traģēdijas “Antigone” pirmizrāde. Pieejams: <https://www.lsm.lv/raksts/kultura/teatris-un-deja/dailes-teatri-sofokla-tragedijas-antigone-pirmizrade.a56721/> [sk. 03.08.2022.]
- Liiv, Juhan? (1888). Eesti näitemäng. *Sakala*, 23, lk. 1.
- L. K. (1964). Jaunaudze gatavo 2 lugas. *Austrālijas Latvietis*, 728, 11. lpp.
- Mētra, V. (1969). Kolektīvs, režisors, aktieri, repertuārs. Pārdomas par dramatisko kolektīvu noslēguma skatē. *Padomju Zeme* (Saldus), 80, 3. lpp.
- Pipirs, Gustav (1888). Locales. *Dūna Zeitung*, 221, s. 2.
- Rasa, R. (1969). Antigone brauks uz ārzemēm. *Komunisti* (Liepāja) 97, 3. lpp.
- R. P. P. A. (1888). Iz Rīgas. *Baltijas Vēstnesis*, 228, 2.–3. lpp.
- R. P. P. A. (1894). Iz Rīgas. *Baltijas Vēstnesis*, 82, 2.–3. lpp.
- Saulīte, Gundega (1975). Ceļazīme darbam (Dailes teātra V studijas izlaidums). *Literatūra un Māksla*, 12, 8. lpp.
- Seneca, Lucius Annaeus (2009). Medea. Janika Päll (tlk.). Kaspar Kolk (toim.). *Rooma kirjanduse antoloģija*. Tallinn: Varrak, lk. 395–425.
- Seneka, Lūcijs Annejs (1989). *Traģēdijas*. Tulkojis Ā. Feldhūns. Rīga: Liesma.
- Senekas (2021). *Tragedijos*. Vertē D. Dilytė. Vilnius: Sofoklis.
- Sluckaitė, Aušra Marija (1994). *Po Dvynių ženklų: Teatro menininko kelias tarp dviejų pasaulių*. Vilnius: Vaga.
- Sofokls (1920a). *Sofokla Antigona: traģēdija*. Tulkojis A. Ģiezens. Rīga: A. Gulbja apgāds.
- Sofokls (1920b). *Sofokla Ķēniņš Edips: traģēdija*. Tulkojis J. Grīns. Rīga: A. Gulbja apgāds.

- Sofokls (1932). *Sofokla Antigone: traģēdija*. Tulkojis A. Ģiezens. Rīga: A. Gulbja apgāds.
- Sofokls (1941). *Sofokla Antigone: traģēdija*. Tulkojis A. Ģiezens. Rīga: VAPP Pedagoģisko rakstu apgādniecība.
- Sofoklis (1903). *Antigona*. Vertē J. Š. Tilžē: Spauzdintas pas Otto v. Mauderodē.
- Sofoklis (1939). *Tragedijos*. Vertē A. Rukša ir A. Venclova. Kaunas: Švietimo ministerijos Knygų leidimo komisijos leidinys Nr. 505, p. 205–281.
- Sofoklis (1974). *Antigonė. Tragedijos*. Vertė Antanas Dambrauskas. Vilnius: Vaga.
- Šabasevičienė, Daiva (2007). *Teatro piligrimas*. Vilnius: Krantai.
- Tālmāne, Eiženija (1927). Sofokla traģedijas “Antigona” – tulk. A. Ģiezens – izrahide swetdeen, 15. maijā Palladiumā. *Latvijas Sargs*, 109, 3. lpp.
- Treimanis, Gunārs (1967). Devīze: dzīves patiesība. *Karogs*, 10, 146.–148. lpp.
- Unt, Mati (2006). Jāreļsōna. Vend Antigone, Ema Oidipus. *Loomingu Raamatukogu*, 1–2. Tallinn: SA Kultuurileht, lk. 95.
- Valdības Vēstnesis (1919). Nacionalais teatrs. *Valdības Vēstnesis*, 69, 2.–3. lpp.
- Verhaustinska, Henrieta (2013). *Teātru ābolu ķocis. Melodeklamācija, bet dzīva*. Pieejams: <https://www.dailesteatris.lv/lv/izrades/2012/antigone#publication-1576> [sk. 23.10.2022.]
- Zabulis, Henriks (sud.) (1988). *Antikinēs tragedijos*. Vilnius: Vaga.
- Zariņš, Aleksandrs (1990). Sidnejas Latviešu teātris. *Treji Vārti*, 137, 36.–47. lpp.
- Zeiferts, Teodors (1930). 5. Biezbārdis. *Latviešu rakstniecības vēsture 2. daļa*. Pieejams: <https://korpuss.lv/klasika/Senie/Zeiferts/9.%202.dala/3cina/5biezb.htm> [sk. 14.05.2024].